

KAPITOLA XII

POSLEDNÍ ČLEN PANOPTIKA: OSPOD

Přemýšlím, co se stane, jestliže tento text skutečně vyjde a dostane se do rukou těm, do kterých se tady trefuju, tedy do rukou soudců a pracovníků sociálně právní ochrany dětí. Zřejmě opět dojde k velkému sjednocení a to vůči jednomu nepříteli, totiž mně. Protože to, co zde píšu, je v podstatě strašné. Vlastně ne, ono to není „v podstatě“, ono to prostě strašné je. A role, kterou hrají jak soudci, tak pracovníci OSPOD, v naprosté většině případů není ničím, čím by se měli chlubit.

To, co popisuji, je naprosto nefunkční stav, kterému jsou každoročně vydány napospas desítky tisíc lidí a především dětí. Nejsem si jistá, jestliže když vstoupím propříště s nějakým klientem do soudní síně, budu moci vůbec uspět. Jestli nepřízeň těch, kteří mají moc rozhodovat, nebude tak velká, že moje angažmá bude, jak se říká, kontraproduktivní, a svým klientům neuškodím jenom tím, že jim budu stát po boku. Není to tak, že můžu velmi snadno převážit právo, o spravedlnosti nehovoře.

Situace je však podle mého názoru tak otřesná, že mi nezbývá nic jiného než riskovat, že se budu živit po zbytek života umýváním nádobí, a raději podle svého nejlepšího svědomí popíšu, jak obhajobu v rodinně-právních věcech každodenně zažívám.

Ochrana před inherencí státu do vlastní rodiny vlastně neexistuje a nejúděšnější je, že jako skutečná rukojmí stát drží naše děti. Například pokud se „nedohodnete“ o poměrech k dítěti, tak se prostě nerozvedete. Známe „rodiny“, kde oba manželé mají jiné partnery, mají jiné děti – a stále jsou manželé, protože nedošlo

k úpravě poměrů k jejich původnímu dítěti. Článek 12 Úmluvy o lidských právech a svobodách, který je součástí našeho ústavního pořádku, tedy je vlastně částí Ústavy České republiky, zní:

„Muži a ženy, způsobilí věkem k uzavření manželství, mají právo uzavřít manželství a založit rodinu v souladu s vnitrostátními zákony, které upravují výkon tohoto práva.“

A dále článek 5 dodatkového protokolu č. 9 Úmluvy:

„Při uzavření manželství, za jeho trvání a při rozvodu mají manželé rovná práva a povinnosti občanskoprávní povahy mezi sebou a ve svých vztazích ke svým dětem. Tento článek nebrání státům přijmout opatření, jež jsou nezbytná v zájmu dětí.“

Jestliže mají lidé právo uzavřít manželství, logicky – alespoň podle mého názoru – by měli mít také právo z něj vystoupit. Judikatura Evropského soudu se však na tuto interpretaci čl. 12, a to i s ohledem na čl. 8 Úmluvy, garantujícím právo na rodinný a soukromý život, tváří velmi rozpačitě. Dochází na zásadní výkladový princip Úmluvy, totiž na zásadu proporcionality. Velmi často se stává, že jedno „lidské právo“ jde proti druhému. Skutečně však jsou poměry dítěte „upraveny“ tím, že se rodiče nemohou rozvést? Pochybuji. A přitom institut manželství přináší značné množství úplně jiného právního postavení manželů, vyplývajících z různých zákonů, kterým se nelze vyhnout.

Například po celou dobu manželství trvá společné jmění manželů. Kličky, jak se z něj vyvléci, jsem již popsala výše. Automaticky také vzniká společný nájem bytu manželi – a to paradoxně i za situace, kdy si na příklad týraný manžel pronajme byt, aby se skryl před týrajícím partnerem. Jistěže existuje ustanovení § 703 odst. 3,

Občanského zákoníku, podle kterého společný nájem bytu manžely nevznikne, jestliže manželé spolu trvale nežijí.

Ale co je to trvale? Jestliže se manželka odstěhuje od manžela a ten se jí druhý den vláme do bytu, který si pronajala – jak bude prokazovat, že s ním nežije „trvale“? Podobně to je s dluhy vzniklými za existence společného jmění manželů... a to nemluvím o takových věcech, jako jsou daně. Pod záminkou „úpravy poměrů k dítěti“ jsou spolu svázáni lidé, kteří už k sobě necítí nic než nenávisť, případně pocit břemene a strašné životní komplikace. Kde je onen přínos, který má tato situace přinést, mi uniká.

Vraťme se však zpět k původnímu tématu této kapitoly. Podle zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí se touto ochranou míní též „působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny“. Provozují ji v první instanci obecní úřady a podle § 6 tohoto zákona se sociálně-právní ochrana dětí zaměřuje zejména na děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní své povinnosti z rodičovské zodpovědnosti nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z této zodpovědnosti.

V praxi to znamená, že za „ohrožené“ se považuje dítě, jehož rodiče se rozvádějí. V takovém případě nastoupí sociální odbor – Oddělení Sociálně-Právní Ochrany Děti (již ten zmíněný OSPOD) jako tak zvaný „kolizní opatrovník“ s tím, že se předpokládá, že zájmy rodičů jsou v rozporu a zájmy dítěte mohou kolidovat se zájmy jednoho či druhého rodiče, popřípadě i rodičů obou. Což o to, skutečně to tak může být, rodiče mohou mít skutečně jiné zájmy než jejich dítě, často také mají, podstatné však je, jak to často vypadá v praxi.

Položme si otázku, co je hlavním zájmem dítěte. Podle mého

názoru a názoru mnohých vývojových psychologů je hlavním zájmem dítěte mít OBA RODIČE. To, že rodiče již nejsou manželé, nemá znamenat, že jeden z nich přestane být rodičem. Právě toto má být úhelnou úlohou pracovníků, zaměstnaných na OSPOD a „dohlížejících“ na rozvody.

Mají se také vyjadřovat k tomu, u koho bude dítě lépe, kdo bude lépe splňovat požadavky v péči o dítě a zda má dítě zajištěné dobré výchovné prostředí. Případně zda není jedním rodičem manipulováno proti druhému. Na soudu vystupují jako „nezávislá třetí strana“, která sděluje soudu své návrhy bez ohledu na přání a názory rodičů. To vše vypadá velmi krásně a správně, ale má to pouze jeden drobný nedostatek: naprosto to nefunguje.

Zde je nutno předsadit jednu informaci: právní pravomoci OSPOD jsou téměř nulové. Faktické pravomoci OSPOD jsou grandiózní. V podstatě na jejich postoji může záviset všechno. Pokud vyvinou to úsilí, jsou schopny i pozitivně „přitlačit“ soud k nebývalé aktivitě a k vydání rozhodnutí, ke kterým by se jinak soud dobral za několik let, anebo se také třeba nedobral vůbec.

V případě osobního nasazení dané pracovníce lze dosáhnout úžasné věci, totiž spravedlivého rozsudku. Toho si jsou mnozí rodiče velmi dobře vědomi, stejně jako možnosti, že když se pracovníce OSPOD postaví proti nim, jsou takřka bez šancí. „Spolupráce“ s OSPOD se často zvrhne v nekontrolovatelné úsilí jednoho či druhého rodiče přetáhnout příslušnou pracovníci (ale abych byla genderově neutrální, už jsem zažila v této funkci i dva muže) na svoji stranu. Dalším extrémem je, že se jeden či druhý rodič, ba i každý zvlášť, dostaví na příslušný úřad a tam je na dotyčnou úřednici sprostý, arogantní a dává najevo svoji ekonomickou převahu.

Neboť, světe div se, pod pravomoc pracovníků OSPOD spadají

nejen děti chudé, ale i děti rodičů velmi, velmi bohatých. Představa, že za peníze je možno si koupit vše, se někteří rodiče pokoušejí uplatnit i na těchto místech. A někdy úspěšně. Tím nemyslím úplatky. Tím myslím prostě fakt, že když přijde na příslušný úřad jistá například „veřejně známá“ bohatá osobnost, tak si dotyčné pracovnice tak zvaně sednou na zadek. Protože jej/ji znají z Blesku, z TV Nova, z Aha! či „normálních“ novin. Moc médií je zdrcující.

Pokud bych měla shrnout problematiku práce OSPOD, učinila bych to takto:

1/ Neexistují vůbec žádná pravidla, jak se má dotyčná úřednice chovat. Vodítkem je zákon o rodině, případně zákon o sociálně-právní ochraně dětí a mládeže, ale zaznamenala jsem postoje různých úřadů na různých místech odlišné o 180 stupňů. Co projde na jednom místě republiky, je ve svém zlomku nepřijatelné nejen na jejím druhém konci, ale často ve vedlejší kanceláři. Společným jmenovatelem je SVÉVOLE. Jistěže existují metodologické pokyny Ministerstva práce a sociálních věcí¹, ale dohledat je znamená asi totéž, jako potopit se do Mariánského příkopu. Zaplujte do virtuálního světa internetu a možná ty směrnice objevíte. A když se vynoříte s úlovkem, není vyhráno, protože jejich uplatňování je jaksi... neviditelné.

2/ NEVZDĚLANOST. Často se stává, že na toto úřednické místo přicházejí mladí středoškoláci bez jakýchkoliv životních zkušeností, bez elementárních znalostí práva či psychologie. Ani služebně starší pracovnice se ve většině případů nenamáhají nejen s formálním vzděláním, ale ani s doplňováním si informací čtením populárně-naučných knih, které úplně stačí k tomu, aby svou práci zvládaly podstatně profesionálněji. Jak říct někomu, že je

1 na příklad: http://www.mpsv.cz/files/clanky/8424/Metodicke_doporuceni_MPSV_c-11.pdf

po profesní stránce vedle jak ta jedle a přitom si jej nerozházet, protože má prostě v rukou moc? To je moje každodenní dilema, které prožívám se svými klienty.

3/ PŘETÍŽENOST. Nenadávejme jim jenom. Podívejte se, kolik lidí se rozvádí a kolik mají spisů. Zvládnout to jen po formální stránce je prakticky nemožné. Jednou může přijít den, kdy poslední jiskra zhasne, nastane velké vyhoření a vše je lhostejné. Vše, kromě nutnosti přinést domů svůj vlastní plat. Je to smutné, ale je to lidské a i s tím je nutno počítat. Největší chybou, které se dle mého názoru pracovníci OSPOD dopouštějí, je, že v praxi uskutečňují ideu, imputovanou jim zákonem; totiž že jim jde „jenom o dítě“. Když dítě má kde bydlet, nikdo je nebije, má co jíst a chodí do školy, je všechno O. K.? V zásadě ano. Že se rodiče hádají? Že si dělají naschvály a že hrozí mnohaletá bitva o někdy i mnohamilionový majetek? To je pod záminkou „zajímá mne jen dítě“, nezajímá.

Obdobný přístup je zásadní omyl. Dítě totiž nežije ve vzduchoprázdnu. Dítě, navíc svírané láskou k oběma rodičům (anebo také neláskou k některému z nich bez toho, aby k tomu bylo jedním z rodičů popouzeno), je zcela závislé na rodičích, aktuálně na rodiči, se kterým žije. Pro to, aby ochránilo zájmy, které ono samo vnímá jako oprávněné, je schopno udělat věci, kterým rodiče, ba ani jiní dospělí vůbec nerozumí – anebo jim rozumí až příliš dobře.

Dítě je velmi často platidlem, je protihodnotou za majetek, za svobodu. Jeho „držba“ se může stát důkazem před okolím a veřejností, že dotyčný rodič není viníkem rozvodu a zaslouží si podporu veřejnosti. „Zachování tváře“ tak, jak je známe z čínských románů a detektivek, hraje i u nás neporovnatelně větší úlohu, než jsme ochotni na první pohled připustit.

Jsem přesvědčena o tom, že sociální pracovníce OSPOD, pakliže by měla mít jejich práce skutečný smysl, by se naopak měly intenzivně zajímat o VŠECHNY aspekty rodiny a rodinného soužití včetně majetkových. Protože to, v jaké situaci se rozpadající se rodina nachází, právě to určí postavení dítěte. Z této situace lze velmi dobře aproximovat, jakým způsobem se bude situace vyvíjet, co je možné i pro dítě očekávat.

Nelze také přehlédnout, že dítě je často využíváno jako nástroj ke zničení jednoho bývalého partnera druhým tak, jak to ve svém článku „Syndrom zavrženého partnera“ popsal MUDr. Pöthe. Pokusím se o jistou úvahu de lege ferenda, tedy o tom, jaké by právo mělo být. Existuje institut, který se nazývá mediátor. Má zprostředkovat smírné narovnání mezi znesvářenými stranami. Jsem přesvědčena o tom, že sociální pracovníce by všechny měly mít mediátorské kurzy a v rámci zachování optimálního prostředí pro dítě by měly být schopny se mediací rodičů zabývat. Vlastně to mohou dělat i dnes, ale v kolika případech to dělají? A v kolika případech to dělají tak, že jim mohu „věřit“, že z jejich jednání je skutečně cítit psychologická pomoc a mediátorské znalosti a hlavně – skutečná nestrannost? Jsou to zlomky procent...

Přitom to, že jejich postavení s ohledem na dítě má i jistý donucovací aspekt, by jim dalo šanci skutečně řadu případů, a to i tragických, účinně ovlivnit. Jestliže máme změnit současný neutěšený stav, v němž děti jsou často rukojmími svých rodičů, tak se přebudování systému sociálně-právní ochrany dětí nevyhneme.

Dostí děsivou zprávou však je, že ani Nový občanský zákoník, který již byl přijat parlamentem, se zásadními změnami na tomto poli nepočítá. Jako kdyby nebyly země, kde vše funguje zcela jinak a neporovnatelně lépe. Za všechny jmenujme Švédsko. Původní zákon o rodině platí padesát let, můžeme se proto těšit

na dalších padesát let rodinně-dětsko-právních tahanic podle Nového občanského zákoníku. Good luck.

Ještě trocha rekapitulace:

1/ Úprava poměrů k vašemu dítěti po rozvodu nezáleží jen na vás, na druhém rodiči a na soudu, na scéně ještě existuje tak zvaný „kolizní opatrovník“, orgán sociálně-právní ochrany dětí. Jeho zaměstnavatelem je obecní úřad.

2/ V případě, že se jedná o případ s takzvaně „mezinárodním prvkem“, je tímto kolizním opatrovníkem vašeho dítěte Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí. Do jeho kompetence patří:

a/ vymáhání výživného s mezinárodním prvkem,

b/ řešení protiprávního přemístění nebo zadržení dětí

(tzv. "mezinárodní únosy dětí"),

c/ ochrana nezletilých osob, zejména vystupování úřadu v pozici kolizního opatrovníka.

3/ „Sociálku“ můžete nenávidět, nechápat ji, můžete cokoliv, ale musíte s ní vyjít, a to po dobrém. Pokuste se jejím lidem nastítnit situaci tak, aniž byste na partnera nakydali kupu hnoje – nemají to rádi. Konec konců, řekněme si upřímně: jestliže máte s OSPOD co do činění, existuje tady neklamný důkaz, že to není tak dlouho, kdy jste „s tím pitomcem“ nebo „s tou mrchou“ vlezli do postele a prokazatelně s ním měli dobrovolně sex, jehož výsledkem je vaše dítě. Tak neplivejte do vlastního hnízda.

4/ Komunikace zmůže vždy více než mlčení. Komunikací není, jestliže přijdete na dotyčnou úřednici řvát a sdělíte jí, že je kráva – a to i v případě, že si to skutečně myslíte a že si to navíc myslíte oprávněně.

5/ Vždyť to víte: je jen na vás, jak se s tímto komplikujícím faktorem vypořádáte. A jak bylo možno předpokládat, nikdo další vám nepomůže. Musíte se s tím poprat sami.